

Bioforsk Rapport

Bioforsk Report

Vol. 5 Nr. 51 2010

Driftsomstilling i rovviltområder

Liv Jorunn Hind

Bioforsk Nord Tjøtta

www.bioforsk.no

<i>Tittel/Title:</i> Driftsomstilling i rovviltområder
<i>Forfatter(e)/Author(s):</i> Liv Jorunn Hind

<i>Dato/Date:</i> 29.03.2010	<i>Tilgjengelighet/Availability:</i> Åpen	<i>Prosjekt nr./Project No.:</i> 4210127	<i>Saksnr./Archive No.:</i>
<i>Rapport nr./Report No.:</i> 5(51) 2010	<i>ISBN-nr./ISBN-no:</i> 978-82-17-00633-6	<i>Antall sider/Number of pages:</i> 20	<i>Antall vedlegg/Number of appendices:</i> 1

<i>Oppdragsgiver/Employer:</i> Fylkesmannen i Nord-Trøndelag	<i>Kontaktperson/Contact person:</i> Inge Hafstad
---	--

<i>Stikkord/Keywords:</i> Driftsomstilling, sau, rovvilt, Lierne kommune	<i>Fagområde/Field of work:</i> Arktisk landbruk og utmark
---	---

<i>Sammendrag:</i> Denne rapporten gir en vurdering av erfaringer og holdninger til driftsomstilling som et tiltak i spesielt utsatte rovviltområder. Vi har tatt utgangspunkt i en skriftlig spørreundersøkelse av informanter som jobber eller har jobbet innen sauenæringa i Lierne kommune i Nord-Trøndelag.

Godkjent / Approved

Prosjektleder / Project leader

Håkon Sund
Avdelingsleder

Liv Jorunn Hind
Forsker

Forord

Bioforsk Nord Tjøtta gjort en evaluering av driftsomstilling i landbruket som et tiltak i spesielt utsatte rovviltområder.

Evalueringen er gjennomført ved bruk av spørreundersøkelse rettet mot tidligere og nåværende sauebønder i Lierne kommune.

Vi vil rette en takk til informantene og til Lierne kommune og Fylkesmannen i Nord-Trøndelag for deres hjelp med å fremskaffe informasjon.

Prosjektet ble finansiert av Fylkesmannen i Nord-Trøndelag.

Tjøtta, 29. mars 2010

Liv Jorunn Hind

Innhold

1.	Sammendrag.....	3
2.	Innledning.....	4
2.1	Status for husdyrnæringa i Lierne	4
2.2	Rovviltforvaltning i region 6	4
2.3	Statlig finansiert driftsomstilling	4
3.	Metoder	6
3.1	Avgrensning	6
3.2	Spørreundersøkelse.....	6
3.3	Analyse/diskusjon	7
4.	Resultater.....	8
4.1	Grunntall fra saueholdet, forebyggende tiltak og avvikling	8
4.2	Gjennomførte driftsomstillinger	9
4.3	Erfaringer med omstillingsordningen.....	10
4.4	Effekt/konsekvenser av driftsomstillingen	11
5.	Diskusjon.....	14
5.1	Bruk av ordningen	14
5.2	Effekt/konsekvens av tiltaket	15
5.3	Muligheter for forbedringer av tiltaket	16
6.	Konklusjoner	18
7.	Referanser	19
8.	Vedlegg.....	20

1. Sammendrag

Denne rapporten gir en vurdering av erfaringer og holdninger til tiltak om driftsomstillinger i spesielt rovviltutsatte sauekommuner (administrert av Fylkesmannen). Vi har basert rapporten på en skriftlig spørreundersøkelse av informanter som jobber eller har jobbet innen sauenæringa i Lierne kommune i Nord-Trøndelag.

Resultatene fra spørreundersøkelsen bekrefter at omstilling sannsynligvis bidrar til fortsatt landbruksdrift i kommunen, samt at det begrenser noe av fraflyttingen som en konsekvens av dette.

Holdningene til tiltaket varierer ut fra erfaringer med virkning av tiltaket og motstand mot rovviltforvaltningen. Imidlertid er det generelt sett gitt uttrykk for at man har behov for tiltaket for å kunne fortsette med næringsaktivitet innen landbruket. Omstilling blir av mange i så måte sett på som et nødvendig onde.

Behovet for endringer av gjeldende ordning for omstilling blir først og fremst koblet opp mot søknadsprosessen. Tilbakemeldingene viser at mange mener behandlingen av søknadene går for sakte. Videre mener flere at finansieringsbeløpet for omstilling er for lite, og det at enkelte får tilslag, mens andre får avslag oppleves som ulik behandling.

Andre tilbakemeldinger fra næringa er at omstillingstiltakene burde være bedre rettet mot de naturlige ressursene i Lierne for på best mulig måte få en langsiktig, bærekraftig effekt. I tillegg foreslås det en mer helhetlig ordning hvor de som ønsker omstilling samarbeider mer, i stedet for at hver enkelt sliter hver for seg.

2. Innledning

Husdyrnæringa i Norge opplever store tap som følge av at husdyr og rovvilt beveger seg i samme områder i utmarka. Denne rapporten tar for seg nåværende og tidligere sauebønders erfaringer med og holdninger til driftsomstilling i prioriterte rovviltområder¹.

2.1 Status for husdyrnæringa i Lierne

Husdyrbruk har tradisjonelt hatt en sentral rolle i Lierne kommune i Nord-Trøndelag og har vært det primære grunnlaget for spredt bosetting i kommunen. Landbruket har fra midten av 1970 tallet til i dag endret seg mye. Det har blitt færre drivere og færre bruk. Likevel er det drift på de fleste jordbruksarealene og nye arealer tas stadig i bruk. Dette kommer av at det er etablert flere samdrifter og enkeltbrukene har blitt større. I dag er det ca 100 gårdsbruk med husdyr i kommunen ([http1](http://)).

Rovdyr har lenge vært en direkte trussel for dyr på utmarksbeite i Lierne, og store tap har vært en viktig årsak til nedgangen i antall driftsenheter i denne en gang svært aktive sauedriftskommunen. Rundt midten og slutten av 1970 tallet var saueholdet i sterk vekst. Nedgangen har vært stor fra 70 sauebruk den gang, til bare 14 i dag.

I dag utgjør melkeproduksjon og grasproduksjon størstedelen av landbruksnæringa i kommunen. Antall melkebruk inkludert samdrifter er 30. En stor del av denne utviklingen skyldes at flere har omstilt seg fra sauehold til melkeproduksjon, blant annet for å tilpasse seg rovviltsituasjonen.

2.2 Rovviltforvaltning i region 6

I forvaltningsplanen for region 6 (Midt-Norge) har rovviltnemnda vedtatt at det skal være fire årlige ynglinger av bjørn, 12 av gaupe og 10 av jerv. Bestandstallene for jerv og gaupe er nådd (Fylkesplan for Indre Namdal 2009-2012). Lierne kommune er registrert som et prioritert bjørneområde. I tillegg ligger det innenfor prioritert yngleområde for jerv. Prioritert yngleområde for gaupe går utenfor kommunegrensen til Lierne.

Den siste populasjonsovervåking av bjørn ble gjennomført fra 2005-2008 (Wartiainen m.fl. 2009). I 2008 ble det ved hjelp av DNA-analyse identifisert 120² ulike individer av brunbjørn i Norge. 40 av disse var hunnbjørn og 80 hannbjørn. Kjønnfordelingen viste en overvekt av hannbjørn i alle fylker der begge kjønn var representert. Lierne kommune ble i rapporten fra Wartiaainen markert som en av fem binneområder i Norge.

Nord-Trøndelag Fylkeskommune og lokale myndigheter har uttalt seg kritisk til forvaltningsplanen, spesielt med hensyn til tradisjonelt sauehold og reindrift i Indre Namdal. At saueholdet i Lierne er redusert med ca 75 % de siste 10 år (Fylkesplan for Indre Namdal 2009-2012), skyldes i stor grad den økende bjørnebestanden. Man frykter at videre økning i bestanden vil medføre tilsvarende problemer innen hele ynglingsområdet i Indre Namdal.

2.3 Statlig finansierte driftsomstilling

I Stortingsmelding nr. 15 *Rovvilt i norsk natur* (2003-2004) heter det at forebyggende tiltak for bufe i regioner med faste rovviltforekomster i sterkere grad bør målrettes mot varige, langsiktige driftstilpasninger. I den sammenheng er Direktoratet for naturforvaltning (DN), via Fylkesmannens

¹ Med prioriterte rovviltområder menes det at det er gjort en politisk bestemmelse om at det i det bestemte området skal prioriteres rovvilt framfor beitedyr.

² Dette må ikke ses på som en bestandsestimering, men som registrerte individer som gir utgangspunkt for evaluering av kjønnfordeling.

miljøvernnavdeling, tillagt ansvaret for fordeling av midler til driftsomstillinger gjennom ordningen for forebyggende og konfliktdempende tiltak (fkt-midler).

Miljøverndepartementets egen vurdering av driftsomstilling av driftsformer for å redusere tap til rovvilt, er at dette er varige, kostnadskrevene og langsiktige tiltak som kan medføre en skadeforskyvende effekt (St.mld. nr.15). Tiltak av denne typen bør derfor bare gjennomføres i helt spesielle tilfeller. DN har primært prioritert de østlige grenseområdene i fylkene Hedmark og Nord-Trøndelag for omstillingsmidler, da dette er områder med store rovviltforekomster.

Videre er det i følge Stortingsmeldingen en målsetting at de gjeldende nasjonale målene for forekomster av rovvilt i ulike regioner skal danne rammebetingelser også for de næringsmessig tilpassede virkemidler. Dette betyr blant annet at dagens fylkesvise BU-midler (Bygdeutviklingsmidler forvaltet av Innovasjon Norge og Fylkesmannens landbruksavdeling) skal kunne benyttes til nødvendige driftsomstillinger grunnet rovvilt på linje med andre tilpasninger og investeringsbehov i landbruket. I tillegg skal de nasjonale og regionale miljøprogram i landbruket også kunne innrettes mot å foreta nødvendige driftstilpasninger i de områder hvor rovvilt, som en del av et biologisk mangfold, medfører årlige tap, konflikter og dyrelidelser.

Tidligere ble en del av fkt- og BU-midlene satt av til omstillingstiltak i landbruket. Denne ordningen er imidlertid avsluttet og omstillingssøknader konkurrerer nå likt med andre søknader om fkt- og BU-midler.

3. Metoder

Prosjektet tar utgangspunkt i innbyggere i Lierne kommune som enten driver med sau i dag eller som har lagt ned/lagt om tidligere drift. Enkelte av disse har mottatt midler til driftsomstilling, mens andre har fått avslag eller har aldri søkt. Informantene har vi hovedsakelig fått kjennskap til i samarbeid med Lierne kommune og Fylkesmannen i Nord-Trøndelag. Informantene inkluderer bare personer med bostedsadresse i Lierne. Dette innebærer at vi ikke har fanget opp de som av ulike årsaker har flyttet fra kommunen.

3.1 Avgrensning

I denne rapporten kartlegges ordningen med driftsomstilling som næringsutvikling og konfliktdepende tiltak. Med utgangspunkt i våre informanternes holdninger og erfaringer med omstillingsordningen, har vi sett på tiltakets effekt og konsekvens for landbruket i Lierne kommune.

Da rapporten er basert på privatpersoners egne erfaringer og oppfattning av omstillingstiltaket, har vi gjort noen avgrensninger mot relevant tematikk som rapporten ikke er ment å skulle dekke:

- Det er ikke foretatt foren form for driftsøkonomisk analyse.
- Vi har ikke sett på forvaltningens (Fylkesmannen som finansør av tiltaket) synspunkter på og erfaringer med omstillingstiltakets effekt.
- Vi har ikke sett på samspillet mellom forvaltning og næringa fra forvaltningens side.

Disse avgrensningene er gjort av metodiske og økonomiske årsaker. Det vil imidlertid være interessant å se nærmere på denne tematikken i et evt. oppfølgende, nasjonalt prosjekt.

3.2 Spørreundersøkelse

Grunnlaget for vår empiriske datainnsamling har vi fått via en kvalitativ spørreundersøkelse av aktuelle informanter fra Lierne kommune. Opprinnelig ønsket vi å utdype undersøkelsen ved hjelp av feltarbeid. På grunn av manglende finansiering lot dette seg imidlertid ikke gjøre. Det empiriske datagrunnlaget er derfor ikke så utfyllende som vi kunne ønsket, men vi mener likevel spørreundersøkelsen gir grunnlag for noen analytiske slutninger.

Noen av hovedpunktene i spørreundersøkelsen var:

- Årsak til avvikling
- Holdninger til driftsomstilling som tiltak i rovviltområder
- Holdninger til søknadsprosessen
- Effekt og konsekvens av omstilling
- Mulighet til å fortsette med husdyr
- Fraflytting fra bygda

Gjennom disse punktene fikk vi blant annet informasjon om holdninger til omstilling og hvordan disse blir knyttet opp mot egne erfaringer med gjennomføring, avslag på søknad eller avvikling. Vi fikk vite hvorvidt omstillingen gjorde våre informanter i stand til å fortsette med husdyr eller landbruk, eller om gården har blitt liggende brakk. Vi fikk også en oversikt over årsaken til avvikling og hva brukerne jobber med nå. Til sist fikk vi en del forslag til endringer av tiltaket og til søknadsprosessen.

Alle privatpersoner som har deltatt i spørreundersøkelsen er anonymisert. Dette fordi personopplysninger ikke har noen betydning for resultatene i rapporten. Anonymiseringen er ikke initiert av informantene selv.

3.3 Analyse/diskusjon

I spørreskjemaet ga vi spillerom for åpne besvarelser hvor informantene i stor grad kunne uttrykke seg fritt framfor å bli begrenset til alternativer. Dette er en kvalitativ undersøkelse hvor besvarelsene har blitt behandlet deskriptivt. Det er satt opp tabeller for å gi oversikt over noen av besvarelsene, men disse er ikke behandlet statistisk.

Diskusjonen rundt resultatene og deres betydning bygger i stor grad på samfunnsvitenskapelige artikler og undersøkelser. Dette gir mulighet til å forstå besvarelsene i et helhetlig, sosialvitenskapelig perspektiv som kan gi svar på noen spørsmål om motstand til forvaltningstiltak, identitetsmessige påvirkningsfaktorer og framtidig utvikling av landbruket i bygda.

4. Resultater

Fra Fylkesmannen i Nord-Trøndelag og Lierne kommune mottok vi en samlet oversikt over 50 bosatte i Lierne kommune som driver med sau i dag, eller som har drevet med det tidligere. Disse personene fikk tilsendt spørreskjema (se vedlegg 1) i posten. 23 av disse ble besvart direkte eller etter oppfordring i ettertid. Dette gir en svarprosent på 46 %. Selv om dette er en noe begrenset svargruppe, mener vi likevel at den er tilstrekkelig til å danne grunnlag for en evaluering av holdninger til og erfaringer med driftsomstillinger som satsingsområde i spesielt utsatte rovviltområder. Dette spesielt siden besvarelsene viser en god variasjon innad i gruppen mellom aktører som fortsatt driver med sau, som har omstilt driften ved hjelp av omstillingsmidler, eller som har avvirket saueholdet uten å gjennomføre finansiert driftsomstilling.

Vi fulgte opp spørreundersøkelsen med en ringerunde til de som ikke svarte på første utsendte spørreskjema. Dette førte til noen interessante tilbakemeldinger om årsak til manglende svar. Av dem vi fikk kontakt med fikk vi oppgitt årsaker som at de ikke følte at de hadde noe å bidra med, eller de uttrykte harme og frustrasjon over rovviltforvaltningen og ønsket derfor ikke å ta noen del i prosjektet. En stor andel av svarene vi fikk via telefon tyder på at dette for mange er et svært betent tema som de helst ikke vil snakke om eller utdype noe nærmere. Andre igjen mente det nettopp på grunn av konfliktene var viktig å delta i undersøkelsen for å bidra til en størst mulig helhet i analysegrunnet.

Dette kapitlet vil gi en gjennomgang av resultat fra besvarelsene som ligger til grunn for diskusjonen rundt/evalueringen av tiltaket i kapittel 5. Siden antall informanter er lavt må ikke resultatene tolkes for bastant, men heller ses på som et utgangspunkt for analytiske slutninger.

4.1 Grunntall fra saueholdet, forebyggende tiltak og avvikling

Av de 23 besvarelsene vi mottok, driver seks fremdeles med aktivt sauehold i Lierne. Disse utgjør 43 % av det totale antallet på 14 som oppgis å drive med sau i kommunen. Besetningsstørrelsen blant informantene varierer fra ca 40-130 vinterfôra sau.

Samtlige av våre informanter oppgir rovdyr tapet som årsak til avvikling av saueholdet. Enten som eneste årsak, eller i kombinasjon med/som bakgrunn for andre årsaker som dårlig økonomi, utrivelige dyreforhold og nærgående bjørn på gårdsplassen.

Alle de seks som driver med sau i dag oppgir at de har gjennomført tapsforebyggende tiltak i en eller annen form, hvorav alle utenom én har mottatt statlig finansiering. Eksempler på gjennomførte tiltak er sent slipp og tidlig sanking, rovdysikkert gjerde og gjeter (alene eller i kombinasjon med bruk av vokterhund).

Åtte av våre 23 informanter avvirket saueholdet uten først å gjennomføre driftsomstilling (tabell 1). Av disse oppgir tre at de fikk avslag på søknad om omstillingsmidler, mens fem søkte ikke om midler til dette tiltaket. Vi har ikke oversikt over hvor mange som fikk avslag på søknad via ordningen forebyggende og konfliktdependende tiltak (Fylkesmannens miljøvern avdeling). Imidlertid fikk vi svar på at seks av de åtte som avvirket ikke gjennomførte forebyggende tiltak finansiert av Fylkesmannen. Dette tyder på at en stor andel av de som ikke gjennomførte forebyggende tiltak finansiert av Fylkesmannen, heller ikke gjennomførte en finansiert driftsomstilling.

Til sammenligning gjennomførte åtte av de ti som mottok omstillingsmidler også forebyggende tiltak finansiert av Fylkesmannen.

Tabell 1: Gjennomførte forebyggende tiltak og/eller driftsomstilling (utgangspunkt i alle 23 besvarelsene)

Drift	Antall	Mottatt midler til andre forebyggende tiltak	Ikke mottatt midler til andre forebyggende tiltak
Sauehold (uten noen form for driftsomstilling)	5	5	0
Gjennomført finansiert driftsomstilling	10	8	2
Avviklet (ikke gjennomført omstilling)	8	2	6
Sum	23	15	8

4.2 Gjennomførte driftsomstillinger

Ti av våre informanter oppgir at de har gjennomført en form for statlig finansiert driftsomstilling. Kun tre forteller at de har fått avslag på søknaden. Én av disse prøvde likevel å omstille driften uten omstillingsstøtte, men måtte avvikle.

Av de seks informantene som driver med sau i dag, er det kun én som har mottatt finansiering til driftsomstilling (tabell 2). Følgelig er det bare én av de ti som har mottatt omstillingsmidler som fremdeles driver med aktivt sauehold. De resterende ni som har fått omstillingsmidler, har benyttet finansieringen til å omstille seg fra sau til annen drift (i hovedsak melkeproduksjon). Majoriteten av de som har mottatt omstillingsmidler driver fremdeles med landbruk i en eller annen form og har storfe i fjøset. Av de 13 som ikke har søkt eller mottatt omstillingsmidler driver fremdeles fem med aktivt sauehold, mens bare én av de resterende driver noen form for landbruk selv (høster grovfor). Resten leier bort, har solgt jorda og fjøset eller har avviket all drift på gården.

Tabell 2: Landbruksaktivitet påvirket av gjennomført driftsomstilling (utgangspunkt i alle 23 besvarelsene)

Drift	Statlig finansiert driftsomstilling	Ikke mottatt finansiering til driftsomstilling
Driver fremdeles aktivt sauehold	1	5
Full drift med egne dyr i fjøset	3	
Samdrift med dyr i annen fjøs	1	
Samdrift med dyr i egen fjøs	1	
Passiv drift hvor de dyrker marka, men har ikke egne dyr i fjøset	1	1
Leier ut jorda	1	3
Leier ut fjøset		
Leier ut jorda og fjøset		1
Ingen drift på gården	1	2
Gården er solgt	1	1
Sum	10	13

Det ser ut til at omstilling til melke-/kjøttproduksjon³ er mest fruktbart med hensyn til varighet og økonomi. Disse produsentene utgjør et stort flertall av de omstillingsbrukene som fremdeles er i drift, enten selvstendig eller i samdrift (tabell 3).

*Tabell 3: Status for omstillingsdrift
(utgangspunkt i de 10 som gjennomførte statlig finansiert driftsomstilling)*

Form for omstilling	Ordinær drift	Samdrift	Delvis drift	Avviklet	Antall
Redusert sauedrift	1				1
Melke-/kjøttproduksjon	3	2		1	6
Potetlager			1		1
Sagbruk				1	1
Potetproduksjon				1	1
Sum	4	2	1	3	10

Bare to av informantene oppgir at de har foretatt noen form for kursing/omskolering som en følge av omstillingen.

4.3 Erfaringer med omstillingsordningen

Erfaringene tar utgangspunkt i de ti informantene som har gjennomført statlig finansiert driftsomstilling.

Vi spurte våre informanter om de opplevde det som enkelt eller vanskelig å få midler til driftsomstilling. Et flertall opplyser at de opplevde søknadsprosessen som vanskelig (tabell 4). To brukere opplevde prosessen som uproblematisk. Begge disse driver innen melkeproduksjon.

*Tabell 4: Erfaringer med søknadsprosessen
(utgangspunkt i de 10 som gjennomførte statlig finansiert driftsomstilling)*

Oppfatning av ordningen	Driver fortsatt med landbruk	Avviklet all drift	Antall
Enkel	2		2
Vanskelig	3	3	6
Ikke svart	2		2
Sum	7	3	10

For lang behandlingstid av søknader blir framhevet som en av de viktigste årsakene til at informantene opplevde søknadsprosessen som vanskelig. En annen årsaksforklaring som blir nevnt, er at finansieringsandelen er for liten i forhold til de totale kostnadene til omstilling.

³ Hovedsakelig gjelder dette melkeproduksjon.

På spørsmål om tiltaket gir nok variasjon i typer driftsomstillinger, svarer halvparten av de ti som har gjennomført driftsomstilling at de er fornøyd med spillerrommet som gis for variasjon av omstillingstiltak, mens bare én informant mener spillerrommet ikke er stort nok. De resterende fire har ikke tatt stilling til spørsmålet.

4.4 Effekt/konsekvenser av driftsomstillingen

De som har mottatt midler til omstilling av drifta, ble spurt om hva slags effekt/konsekvenser tiltaket har hatt for dem personlig. Vi spurte også alle som bidro i undersøkelsen hva slags generelle virkninger tiltaket har hatt for bygda.

Bare én av de 10 informantene som har mottatt driftsomstillingsmidler, opplyser å ha hatt negative økonomiske konsekvenser av driftsomstillingen. Denne informanten brukte midlene til reduksjon i sauebesetningen. Halvparten av de ti spurte mener omstillingen ikke har hatt noen økonomiske konsekvenser. To av disse driver fremdeles innen landbruk, mens tre har avvirket. I noen tilfeller kan "ingen økonomiske konsekvenser" forklares med at man har gjort noen tiltak slik at man i dag ikke sitter igjen med økonomisk tap. Et eksempel på dette er én av informantene som avvirket en del av skogen og slik fikk dekt mesteparten av utgiftene han har hatt.

Tre informanter mener å ha hatt positive økonomiske konsekvenser av omstillingen. Disse la om til melke-/kjøttproduksjon. De understreker imidlertid at det har krevd mye tid og arbeidsinnsats for å komme dit de er i dag.

Økt arbeidsinnsats på grunn av nye, krevende rutiner og mindre fritid ble av mange fremhevet som negative konsekvenser av omstillingen. Opplevelsen av disse praktiske konsekvensene ser ikke ut til å ha noen sammenheng med økonomiske konsekvenser.

Flesteparten av de ti som har fått finansiert driftsomstilling mener at ordningen har både positiv og negativ effekt på dem personlig og på bygda som helhet. De positive effektene fordeler seg mellom det som kan beskrives som "nødvendige onder" og rene positive effekter av tiltaket som bedre lønnsomhet. Et utdrag fra besvarelsene som går under "nødvendige onder" er "mindre kadaverleting", "alternativ for nedleggelse", "mer meningsfullt enn å produsere rovviltmat" og "kan fortsette å bo på gården". Tre informanter oppgir at omstillingen gir liten eller ingen positiv effekt. Alle disse informantene har avvirket omstillingsdrifta.

Av negative effekter vektlegges det at bygda har mistet ei viktig næring, noe som fører til gjengroing og dårlig utnyttelse av utmarksbeitet. Det uttrykkes et vemod over tap av saueholdet som næring - både for den enkelte og for bygda som helhet. De tre som opplyser at de ikke har hatt noen negativ effekt av tiltaket, har full drift på gården og har ingen negative økonomiske eller praktiske konsekvenser av tiltaket.

Videre ble alle informantene spurt om å ta stilling til hvorvidt de tror driftsomstilling medvirker til å begrense fraflytting fra bygda, noe de fleste informantene er enige i (tabell 5). Av disse har litt over halvparten fått finansiert omstilling (hvorav én måtte avvikle omstillingsdrifta), mens de resterende har avvirket uten omstillingsmidler (hvorav én prøvde å omstille på tross av avslag på søknad) eller er fremdeles sauebønder uten å ha foretatt noen form for statlig finansiert omstilling.

Fem av de 23 informantene mener tiltaket ikke har noen effekt på å begrense fraflyttingen. Av disse har to gjennomført omstilling (begge måtte avvikle omstillingsdrifta), to har avvirket uten omstilling (hvorav én søkte om omstillingsmidler, men fikk avslag), mens én fremdeles driver med sau (har ikke søkt om omstillingsmidler).

Tabell 5: Medvirker omstilling til å begrense fraflytting fra bygda?
(Utgangspunkt i alle 23 besvarelsene)

Begrenser fraflytting?	Sauehold (uten omstillingsmidler)	Avviklet (uten omstillingsmidler)	Finansiert driftsomstilling	Antall
Ja	3	3	8	14
Nei	1	2	2	5
Både ja og nei		1		1
Ikke svart	1	2		3
Sum:	5	8	10	23

Til tross for store endringer i drifts- og leveforhold for mange, er det ingen av våre informanter som oppgir at de har vært nødt til å flytte fra gården. I stedet har de fleste leid bort hele eller deler av gårdsressursene (som nevnt har vi her ikke informasjon om erfaringer fra de som har flyttet fra bygda).

Flertallet av informantene mener driftsomstilling medvirker til å holde landbruket i hevd i større grad enn om man ikke hadde denne muligheten (tabell 6). Denne holdningen gjelder nesten samtlige av de som selv har fått statlig finansiert omstilling, halvparten av de som har avviklet uten omstillingsmidler, og litt under halvparten av de som fremdeles driver med sau. Ingen av de som ikke mener driftsomstilling medvirker til å holde landbruket i hevd har fått finansiert driftsomstilling.

Tabell 6: Bidrar omstillingsordningen til å holde landbruket i hevd?
(utgangspunkt i alle 23 besvarelsene)

Holde landbruket ved like?	Sauehold	Avviklet	Omstilling	Antall
Ja	2	4	9	15
Nei	2	2		4
Vet ikke			1	1
Ikke svart	1	2		3
Sum:	5	8	10	23

På spørsmål om driftsomstilling er et godt alternativ i spesielt utsatte rovviltområder, er først og fremst de som selv har mottatt omstillingsmidler positive (tabell 7).

De som er positive til tiltaket legger vekt på at dette er det eneste tiltaket som vil fungere over tid, både for å hindre at store deler av besetningen går til "rovdyrmat" og for i det hele tatt å kunne fortsette med landbruksdrift. De som er negative begrunner disse holdningene blant annet med skepsis til effektene av tiltaket.

Tabell 7: Er driftsomstilling et godt alternativ i spesielt utsatte rovviltområder?
(utgangspunkt i alle 23 besvarelsene)

Et godt alternativ?	Sauebonde	Avviklet (ingen omstilling)	Omstilling*	Antall
Ja	1	3	6	10
Nei	3	2	1	6
Både ja og nei	1	1	1	3
Vet ikke			1	1
Ikke svart		2	1	3
Sum:	5	8	10	23

*Sauebonde som har redusert drifta ved hjelp av omstillingsmidler kommer inn her.

5. Diskusjon

Bestemmelser om å prioritere rovvilt i områder hvor det drives med sau er ofte svært konfliktskapende. Derfor har Miljøverndepartementet utarbeidet et tilbud om finansiert driftsomstilling til søkere som enten ønsker å redusere sauebesetningen, gå i samdrift med andre, omlegge til alternativt husdyrhold eller gå over til nytt virke. Dette tiltaket har både positive og negative aspekter. Blant de positive er at man i rovviltområder har mulighet til et alternativ til det tradisjonelle saueholdet i utmarka som oppleves som både økonomisk og emosjonelt belastende. Blant de negative aspektene er reduksjon av beitedyrsnæringa og de ringvirkningene dette har for lokalbefolkningen og kulturlandskapet. Evalueringen av tiltaket vil gi et nyansert, samfunnsvitenskapelig bilde av positive og negative aspekter slik de oppfattes av nåværende og tidligere sauebønder i Lierne kommune.

I kjølvannet av den store nedgangen i antall sauebruk i Lierne, ble det ytret et ønske fra næringa om at forvaltninga fra starten av må være tydeligere på om det skal prioriteres rovvilt eller sauedrift i aktuelle områder, da det er urealistisk å drive med tradisjonell sauedrift i prioriterte rovviltområder. Det er på bakgrunn av disse uttalelsene denne evalueringen er foretatt.

5.1 Bruk av ordningen

Essensielt for alle tiltaksordninger som rettes mot næringa og skal virke problemløsende i forhold til rovviltproblematikken, er at de er tilgjengelige, gjennomførbare og har en hensiktsmessig effekt som er tydelig for næringsutøverne. I praksis betyr dette at tiltakene må ha en lettvinnt søknadsordning som er tilpasset næringas behov, samt økonomisk og praktisk gjennomførbare forutsetninger. Viktigste er imidlertid oppfatningen brukerne selv har av tiltakets effekt og målsetting. Dette er viktige aspekt i motiveringen av brukere til å søke om og deretter gjennomføre statlig finansierte tiltak.

Resultatene viser at ti av de 23 informantene har fått finansiert driftsomstilling av saueholdet, mens tre fikk avslag på søknad. Dersom våre tall er representative for resten av bygda, viser dette at rundt halvparten av målgruppen av ulike årsaker ikke har benyttet seg av ordningen.

Av de ti som mottok omstillingsmidler fikk åtte også finansiering for andre forebyggende og konfliktdempende tiltak. Til sammenligning mottok bare to av de 13 som ikke fikk omstillingsmidler samme finansiering. Det kan være flere årsaker til denne sammenhengen mellom søknader om både omstillingsmidler og andre forebyggende tiltak. Én årsak kan være manglende kunnskap til systemet, søknadsskriving og motvilje mot å ta for seg det papirarbeidet en søknad innebærer. Dersom dette er årsaken kan det være behov for en enklere søknadsordning som byr på minst mulig innviklet papirarbeid og som begrenser forskjellene på søknadene til faktiske, driftsmessige forskjeller⁴.

En annen årsak til et begrenset antall søknader om driftsomstilling og andre forebyggende tiltak, kan være generelt negative holdninger til forvaltningen og følelsen av å bli påtvunget en driftsendring man ikke ønsker. Ved slike tilfeller kan det å ikke søke om midler ses på som en form for motstand mot den politikken som føres. Det er muligens denne motstanden vi ser hos de sauebønderne som ikke har søkt om omstillingsmidler eller andreforebyggende tiltak. I følge Sørli (2001) ligger kjernen i rovviltkonflikten mellom sosiale grupper som har forskjellige verdier og interesser i den samme naturen, og som har ulike muligheter til å få sine argumenter hørt. For å øke oppslutningen rundt en ordning som ser ut til å ha god effekt i rovviltområder, er man derfor nødt til å se på de sosiale relasjonene som er med på å skape konflikter. I Lierne (som i mange andre prioriterte rovviltområder) er følelsen av politisk overgrep sterk. Gjennomføring av både åpen og skjult motstand blir viktig for mange for å uttrykke sine holdninger til de politiske avgjørelsene. Den relative lave svarprosenten vi fikk på vår undersøkelse, samt holdningene som kom til uttrykk ved den oppfølgende ringerunden, kan også være et uttrykk for denne typen motstand.

⁴ Det nye elektroniske søknadsskjemaet til DN er muligens et skritt i riktig retning i så måte.

5.2 Effekt/konsekvens av tiltaket

Driftsomstilling betyr ofte store endringer for private næringsutøvere. Disse endringene kan ha en positiv effekt på muligheten for fortsatt landbruksdrift, eller de kan ha store negative konsekvenser for blant annet økonomi og identitet.

Målsetting med driftsomstilling

Det norske landbruket er viktig for å opprettholde bosettingen i distriktene. I tillegg anses sauenæringa som miljøvennlig landbruk. Dette er begge viktige politiske målsettinger og hovedårsaken til at det i Stortingsmelding nr. 15 (2003-2004) står at aktiv beitedrift og rovvilt skal kunne kombineres. En slik kombinasjon er imidlertid svært vanskelig, om ikke umulig, å oppnå på en tilfredsstillende måte i områder med stort rovviltpress som i Lierne. I slike tilfeller må man fokusere på muligheter for å hindre at landbruket (som et av de viktigste bidrag til sysselsetting) avvikles og at bygdene fraflyttes. Driftsomstillinger som tilpasser drifta til rovviltsituasjonen er derfor et viktig bidrag i så måte. I rovviltområder som i Lierne kan dette tiltaket vanskelig bidra til å holde tradisjonelt sauehold ved like. Avvikling av sauehold synes derfor vanskelig å unngå her. Vi har i stedet sett på i hvilken grad omstillingsordningen kan hindre avvikling av landbruket og fraflytting.

Tiltakets effekt på landbruket

Syv av de ti som har mottatt omstillingsmidler driver fremdeles innen landbruk, mot seks av de 13 som ikke mottok omstillingsmidler (hvorav fem fremdeles driver sauehold). Disse resultatene viser at driftsomstilling kan være medvirkende til å holde landbruket i hevd, selv om det har måttet gjennomgå store endringer. Videre vil et levende landbruk kunne bidra til å begrense fraflytting og deltidsbosetting. Slik tar driftsomstillinger del i utviklingen av bygda mht ny næringsutvikling og dermed også en endret bonde- og stedsidentitet.

Tre av informantene oppgir at driftsomstillingen etter hvert har medført positive økonomiske konsekvenser. Samtlige av disse har lagt om til melke-/kjøttproduksjon. Dette bygger opp om forståelsen av at omstilling fra sau til storfe er godt egnet. Informantene påpekte imidlertid at omstillingen krever mye tid og egenarbeid. Fem av de syv omstillingsbrukene som fremdeles er i drift, er melke-/kjøttprodusenter. Dette kan synes å være den mest økonomiske og langsiktige drifta. En medvirkende årsak til at dette kan være at man her får gjort mest nytte av det tidligere bruket som også dreide seg om dyrehold og fôrdyrking. Selv om arbeidsmengden er stor og tidsforbruket på mange måter er mer bundet (spesielt ved melkeproduksjon), kan det at man fremdeles driver med dyrehold gi aktørene den nødvendige motivasjonen for å gjennomføre omstillingen og få noe positivt ut av den nye drifta.

Fem av våre informanter hevdet omstillingen av drifta ikke har medført noen praktiske konsekvenser for dem personlig. Imidlertid fikk vi et mer nyansert bilde av holdningene da vi spurte om hva slags positive og negative effekter omstillingen har hatt for den enkelte og for bygda som helhet. Syv av de ti som har fått finansiert driftsomstilling beskriver positive effekter av tiltaket. Tilsvarende beskriver syv av ti negative effekter. Denne ambivalensen i holdninger viser at til tross for at aktørene ser tiltaket som en nødvendighet for fortsatt landbruk i Lierne, ser de også med vemod og frustrasjon på tapet av saueholdet som næring. Dette tapet har flere dimensjoner; fra det individuelle tapet av identiteten som sauebonde med påfølgende gruppetilhørighet, til bygdas tap av en viktig tradisjonsfylt miljøvennlig drift som bidrar til følelser av samhörighet, til gjengroing av kulturlandskapet og den historiske bruken av utmarka som ressurs.

Identitet i endring

I følge Brandt m.fl. (2008) foreligger det svært begrenset forskning på hvilke konsekvenser næringsendring har for den enkelte gårdbrukers hverdagsliv og selvforståelse. Undersøkelser har imidlertid vist hvordan strukturelle endringer i næringa også kan føre til identitetsendringer. Nye identiteter vil dermed få økt betydning etter hvert som bøndene får nye roller og former nye sosiale nettverk. På den andre siden har forskning også påpekt at bondeidentiteten er spesielt motstandsdyktig ovenfor endringer. Det er gjort flere studier i England (jf. Burton 2004) som viser at bønder ofte motsetter seg endringer som krever at de må gi opp den statusen de har opparbeidet seg gjennom yrke

og livsstil. Det at enkelte sauebønder ikke ønsker å gjennomføre en statlig finansiert driftsomstilling, trenger dermed ikke forstås ensrettet som motstand mot forvaltningen. Det kan like gjerne være et uttrykk for den enkeltes usikkerhet ved det å gå over i et nytt yrke/driftsform som de ikke føler de identifiserer seg med. Mye av usikkerheten kan ligge i en plutselig mangel på den erfaringskunnskapen som man tidligere har tatt for gitt som en viktig del av dyreholdet. Dette kan medføre at man føler seg svekket, i forhold til sin egen prestasjonsevne.

Gruppesolidariteten er ofte sterk i grupper som opplever følelser av motgang og urettferdighet. Dette etablerer en sterk gruppeidentitet som står samlet mot forvaltningen, politikere og andre som støtter dagens rovviltforvaltning. Dersom man er nødt til å avvikle saueholdet kan dette dermed påvirke folks selvfølelse og følelse av tilhørighet. Omstilling til annet landbruk kan medvirke til at man fremdeles kan beholde noe av bondeidentiteten. Identiteten som sauebonde er imidlertid tapt og kan medføre følelser av å ha sviktet gruppementaliteten om å kjempe mot å la politikere og forvaltning ta fra dem tradisjonsdrifta. For enkelte kan omstilling fra sauebonde til eksempelvis melkeprodusent være vanskeligere for gruppeidentiteten enn om man ble "tvunget til å avvikle" på grunn av forvaltningen. I det sistnevnte tilfellet vil man kan hende bevare mer av gruppeidentiteten som sauebonde enn om man mottar statlige midler for å omstille seg til den nye gruppen som melkeprodusentene utgjør.

Bygda i utvikling, et generasjonsskifte

Almås m.fl. (2008) henviser til "kampen om bygdenes sjel". Det er en strid om hva den norske bygda består av og hvordan den skal utvikle seg. I følge Almås har bygdekulturen endret seg og blitt mer mangfoldig og global. Samtidig blir kampen om den lokale identiteten stadig viktigere. Det dreier seg om symbolske maktforhold hvor det kjempes om muligheten til å definere hva bygda skal uttrykke.

Vår undersøkelse har ikke sett direkte på hva slags konsekvenser omstillingsordningen har for framtidens landbruk i Lierne og nye generasjoners overtakelse av drifta. Lignende problemstillinger har imidlertid blitt behandlet tidligere i undersøkelser og analytiske artikler. Wiborn (2008) tar opp dette temaet ved å skrive om hvordan unge utflyttere karakteriserer bygda både med ord som trygghet og fellesskap, og som bakstrevensk, kontrollerende og tradisjonell. For utflyttende ungdom som egentlig ønsker seg hjem til bygda igjen, kan driftsomstilling være en tilrettelegger. Omstillingen gir bygda mulighet til å komme på plass med et landbruk som har forutsetninger for å lykkes langsiktig, uavhengig av hvordan rovviltbestanden utvikler seg. Drifta tilpasser seg den nye situasjonen og kan dermed bli oppfattet som nyskapende, i stedet for bakstrevensk. Dette kan virke tilretteleggende på neste generasjons landbrukere som ønsker å komme tilbake og oppdra sine barn i tryggheten og fellesskapet som bygda tilbyr. Konsekvensene av rovviltpolitikken, samt de praktiske utfordringene ved omstilling medfører imidlertid at landbruket i Lierne er i en ustabil fase med til dels store omskiftninger. Dette kan påvirke både motivasjonen for å gå inn i den tradisjonsfylte familiedrifta, og den tilhørigheten mange unge utflyttere føler til gården og bygda som gjør at de flytter tilbake (jf. Almås m.fl. 2008).

5.3 Muligheter for forbedringer av tiltaket

Tidligere holdningsundersøkelser (Knutsen m.fl. 1998) viser at bønder ofte er relativt optimistiske til de ulike tiltaksordninger forvaltningen tilbyr. Dette er trekk vi kjenner igjen fra Lierne hvor 13 av våre 23 informanter er helt eller delvis enig i at driftsomstilling er et godt alternativ i spesielt utsatte rovviltområder, mot seks som mener det ikke er det.

Det ser ut til at positiviteten til omstilling til en viss grad (og ikke veldig overraskende) henger sammen med positive erfaringer med tiltaksordningen. Imidlertid ser vi også en del eksempler på at de uten egenopplevde erfaringer med ordningen, eller til og med enkelte med negative erfaringer, fremdeles har tro på at dette kan være et tiltak med mulige langsiktige, positive virkninger i framtida.

Blant våre informanter som har mottatt statlig finansiering for driftsomstilling, synes flertallet at søknadsprosessen er for vanskelig. Samtidig mener et flertall at ordningen gir spillerom for nok variasjon i type omstillingsmidler. Ut fra disse resultatene kan det se ut til at behovet for endringer av tiltaket går mer på selve søknadsordningen enn på tiltakets innhold. For lang behandlingstid og for

liten finansieringsandel i forhold til de totale utgiftene er kritikk som går igjen. I følge våre resultater er det en stor andel som får tilsagn på søknad om omstillingsmidler for å håndtere rovviltsituasjonen. Imidlertid er det flere av de som har mottatt midler som ikke er fornøyd med søknadsprosessen, som i enkelte tilfeller gikk over flere år. Bedre informasjon om hvorfor prosessen tar tid, samt tidlig tilbakemelding på hvor lang behandlingstid man kan forvente, er viktig for å oppnå en god gjensidig kommunikasjon. I tillegg er god kommunikasjon viktig for at bøndene ikke skal sitte igjen med et inntrykk av at de blir sett på som en belastning for storsamfunnet.

Konflikt rundt behandlingstid og finansieringsbeløpet, samt ønske om mer vektlegging av fellingstillatelser og økt erstatning for tap av husdyr til rovvilt, er tema vi kjenner igjen fra flere sammenhenger hvor beitenæringa må forholde seg til politiske prosesser og retningslinjer.

Andre innspill fra informantene om mulige endringer av tiltaket, er å få til en bedre utnyttelse av de ressursene man har i utmarka når man finansierer omstillingsmidler. På den måten vil man få en utvikling av landbruket som er mer i tråd med de naturlige ressursene som finnes i kommunen. Enkelte aktører etterspør også felles ordninger hvor de som ønsker å gjennomføre omstilling har mulighet til større grad av samarbeid. I dag mener flere at ordningen i for stor grad er basert på at det er opp til den enkelte å løse problemet. Følelsen av urettferdighet blir dermed ekstra stor av det oppleves som ulik behandling av søknader hvor noen får finansiering, mens andre får avslag.

6. Konklusjoner

Resultatene tyder på at til tross for en del negative holdninger til rovviltforvaltningen og bestemmelsene om at Lierne skal være et prioritert rovviltområde, er det knyttet en viss optimisme til at tiltaket med driftsomstilling kan være et viktig hjelpemiddel for både enkeltaktører og landbruket i bygda som helhet.

De positive sidene som må poengteres er at tiltaket med statlig finansiert omstilling muliggjør at det fremdeles kan drives med landbruk i Lierne. Det bidrar til å hindre at jorda blir liggende brakk, fjøs står tomme og det gir mulighet til at bønder kan fortsette sitt virke innen bondenæringa. Ved at bønder kan fortsette innen landbruket bidrar tiltaket også til å begrense fraflytting fra bygda. Lierne er i hovedsak en landbrukskommune, og uten muligheten til å fortsette med denne næringa selger mange gården og flytter til mer sentrale strøk for å komme nærmere alternative yrker.

Tiltaket medfører også visse negative sider. Et av de mest poengterte er tapet av sauebesetninga. Lierne har tidligere vært betegnet som en sauekommune med et utmarksareal som egner seg godt til beitedyr. Den store nedgangen i sauebruk er ikke kommet som en følge av driftsomstilling. Imidlertid vil tiltaket medvirke til at trenden fortsetter i de områder hvor det prioriteres.

Uavhengig av om omstillingen medfører positive eller negative konsekvenser, bidrar det til en utvikling i bygda som får følger for lokale næringsaktørers identifisering med en ny driftsform og med det nye uttrykket bygda gjenspeiler. Denne effekten av utvikling medfører flere forhold av motstand og konflikt, men også nytenkning og verdiskaping som holdninger til omstillingstiltaket må settes i forhold til.

Som Miljøverndepartementet selv poengterer (St.mld.nr.15), er dette imidlertid et tiltak som bare bør gjennomføres i helt spesielle områder. I spesielt utsatte rovviltområder som i Lierne hvor rovvilt er prioritert framfor husdyr i utmarka, kan varig driftsomstilling være den beste løsningen, både med tanke på tap, dyrevelferd og konfliktløsning. Gjennom klare politiske prioriteringer og en effektiv handlingsplan, kan aktørene raskere komme til en aksept om situasjonen. Landbruket kan raskere tilpasse seg en ny driftsform som ikke er avhengig av årlige tilskudd og erstatninger for å bøte på tap til rovvilt. Imidlertid er sauehold en viktig del av norsk bygdekultur og identitet. Det er derfor viktig å følge Miljøverndepartementets anbefaling om å begrense bruken av tiltaket til områder hvor andre løsninger synes virkningsløse.

Behovet for endringer av tiltaket blir først og fremst koblet opp mot søknadsprosessen. Tilbakemeldingene viser at mange mener denne prosessen går for sakte. Videre mener flere man får for lite finansiering, og det oppleves som en ulik behandling av søknader som gjør at enkelte får tilsagn, mens andre får avslag.

Andre tilbakemeldinger fra næringa er at omstillingstiltakene burde være bedre rettet mot de naturlige ressursene i Lierne for på best mulig måte å få en langsiktig effekt. I tillegg foreslås det en mer helhetlig ordning hvor de som ønsker omstilling jobber mer i et samarbeid, i stedet for at hver enkelt sliter hver for seg.

7. Referanser

- Almås, R., Haugen, M.S., Ryke, J.F. og Villa, M. (2008) "Omstridde bygder". I Almås, R., Haugen, M.S., Ryke, J.F. og Villa, M. (red.) *Den nye bygda*. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim
- Brandt, B. og Haugen, M.S. (2008) "Frå melkefjøs til gårdsturisme. Fleksible bønder på en ny arena." I Almås, R., Haugen, M.S., Ryke, J.F. og Villa, M. (red.) *Den nye bygda*. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim
- Burton, R.J.F. (2004) "Seeing through the 'good farmer's' eyes: Towards developing an understanding of the social symbolic value of 'productivist' behavior. I *Sociologia Ruralis*, 44 (2), 195-215
- Fylkesplan for Indre Namdal 2009-2012. *Indre Namdal - der drømmen blir virkelighet*.
- Knutsen, T., Aasetre, J. og Sagør, J.T. (1998) *Holdninger til rovvilt i Norge*, Senter for Miljø og Utvikling (SMU), Rapport nr 4/98. Trondheim: NTNU
- Stortingsmelding nr. 15 (2003-2004) *Rovvilt i norsk natur*.
- Sørli, A.M. (2001) "Rovdyr som metafor for staten?" I Kalland, A. og Rønnow, T. (red.) *Miljøkonflikter: om bruk og vern av naturressurser*. Unipub forlag.
- Wartiainen, I., Tobiassen, C., Brøseth, H., Bjervamo, S.G. og Eiken, H.G. (2009) *Populasjonsovervåkning av brunbjørn 2005-2008: DNA analyse av prøver samlet i Norge i 2008*. Bioforsk Rapport. Vol.4 Nr.58
- Wiborg, A. (2008) "Flertydige bilder og ambivalent tilhørighet." I Almås, R., Haugen, M.S., Ryke, J.F. og Villa, M. (red.) *Den nye bygda*. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim

http:referanser

http1: www.lierne.kommune.no

8. Vedlegg

Oversikt over vedlegg

Nr Emne

1 Spørreskjema

Vedlegg 1: Spørreskjema

Driftsomstilling i rovviltområder

Husdyrnæringa i Norge opplever årlig store tap av husdyr til rovvilt. I den sammenheng ønsker Bioforsk Nord Tjøtta å se på effekten av og holdningene til driftsomstilling som et tapsforebyggende og konfliktdependende tiltak. Vi håper at du med din erfaring og kunnskap til temaet vil bidra med å besvare dette spørreskjemaet så utfyllende som mulig. Takk for hjelpen!

Svarene vil bli behandlet anonymt og vil ikke på noen måte bli brukt i andre sammenhenger uten din godkjenning. Men for å ha mulighet til oppklarende oppfølgingsspørsmål ser vi gjerne at du skriver personalia:

Navn:.....

Adresse:.....

Telefonnr.:.....

E-post:.....

1. Driver du med sau pr. i dag?

Hvis nei, gå videre til del 2.

Hvis ja:

a) Hvor stor besetning har du (vinterfôra sau)?

b) Har du måtte begrense besetningen i løpet av de siste 10 år?

Ja....

Nei....

Hvis ja, hvor mye (prosent)?

Når?

Hvorfor?

c) Har du stort årlig tap til rovvilt (prosentmessig tap)?

Sau:

Lam:

d) Hva slags rovvilt er den største skadeyteren?

e) Har situasjonen endret seg i løpet av de siste ti årene?

Beskriv:

f) Har du gjennomført noen tapsforebyggende tiltak?

Ja....

Nei....

Hvilke?

g) Har disse tiltakene blitt finansiert på noe vis?

Ja....

Nei....

Av hvem?

Hvor mye utgjorde finansieringen av den totale kostnaden for tiltaket?

2. Har du drevet med sau tidligere, men vært nødt til å avvikle? Hvis ja:	
a) Hvorfor måtte du avvikle?	
b) Fikk du midler til å gjennomføre forebyggende tiltak før du avvilet? Nei..... Hva slags tiltak?	Ja.....
c) Hva jobber du med nå?	
d) Hva har skjedd med gården?	
e) Har du måttet flytte? (sett kryss) Ja: Fra gården..... Fra bygda..... Ikke enda, men vurderer det: Fra gården..... Fra bygda..... Nei:.....	
3. Har du gjennomført en driftsomstilling? Hvis ja:	
a) Ble omstillingen finansiert? Ja..... Nei..... Av hvem? Hvor mye utgjorde finansieringen av den totale kostnaden?	
b) Hva slags form for omstilling har du foretatt?	
c)Hva slags økonomiske konsekvenser har omstillingen hatt?	
d) Har du måttet foreta noen faglig omskolering i forbindelse med omstillingen? Nei..... I så fall, hvilken?	Ja.....
e) Har den nye drifta medført andre praktiske konsekvenser for deg og din familie? Nei..... Hvilke?	
f) Har tiltaket medført at du kan fortsette med landbruk? Nei..... Beskriv:	Ja.....
g) Opplever du det som enkelt/vanskelig å få midler til driftsomstilling? Vanskelig..... Begrunn:	Enkelt.....
h) Har omstillingen hatt noen effekt på tapssituasjonen? Nei..... Beskriv:	Ja.....
i) Hva slags positiv effekt har omstillingen hatt for bygda og for deg personlig?	

j) Hva slags negativ effekt har omstillingen hatt for bygda og for deg personlig?	
k) Gir tiltaket rom for nok variasjon i typer driftsomstillinger? Nei.... Hvis nei, hvordan kunne tiltaket vært bedre tilpasset din drift?	Ja....
4. Hva synes du om driftsomstilling generelt som forebyggende tiltak i spesielt utsatte rovviltområder?	
a) Er det et godt alternativ? Ja.... Nei.... Beskriv:	
b) Tror du omstillingen medvirker til å begrense fraflytting fra bygda? Nei.... Beskriv:	Ja....
c) Tror du omstillingen medvirker til å holde landbruket ved like i større grad enn dersom man ikke hadde denne muligheten? Ja.... Nei.... Beskriv:	
d) Er omstilling til annen drift problemfritt i henhold til tap til rovvilt? Nei.... Beskriv:	Ja....
e) Har dine holdninger til omstilling endret seg de siste ti årene? Nei.... Hvis ja, hva var årsaken til endringen?	Ja....
5. Er det ellers noe du vil legge til av erfaringer eller holdninger til tiltaket?	